

vényben megszabott életkornál három évvel előbb megpályázhasson, elnyerhessen és viselhessen tisztségeket. Ez L. Egnatuleius számára, összeírt atyák, nem is annyira előnyt jelent, mint megtiszteltetést; ilyen összefüggésben elég a név szerinti megemlékezés.

C. Caesar hadseregére vonatkozóan a következő határozatot javasolom:

„A senatus úgy határoz, hogy azok a kiszolgált katonák, akik Caesar pontifex, propraetor kezdeményezésére a római nép szabadságát és ennek a rendnek a tekintélyét védelmezték és védelmezik, valamint gyermekeik kapjanak mentesítést a katonai szolgálat alól, s C. Pansa és A. Hirtius consulok külön-külön, vagy ha jónak látják, közösen vizsgálják meg, hogy azok a coloniák, ahová kiszolgált katonákat telepítettek, mely földeket tartanak birtokukban a lex Iulia megsértésével, hogy ezeket kiösszák a kiszolgált katonáknak; a campaniai területől külön folytassanak vizsgálatot, s intézkedjenek a kiszolgált katonák érdekeinek fokozott védelméről.

A senatus úgy határoz, hogy a Mars- és a negyedik legio tagjai, s azok a katonák, akik a második és a harmincötödik legióból* még C. Pansa és A. Hirtius consulokhoz jönnek és szolgálatra jelentkeznek – mert számukra a senatus tekintélye és a római nép szabadsága volt és maradt a legkedvesebb –, fiaikkal együtt kapjanak mentesítést a katonai szolgálat alól, kivéve, ha Galliát és Itáliát veszély fenyegeti, s ezeket a legiókat a háború befejeztével el kell bocsátani; s amekkora pénzüsszeget ígért a legiók katonáinak fejenként C. Caesar pontifex, propraetor, azt meg kell kapniuk; s C. Pansa és A. Hirtius consulok külön-külön, vagy ha jónak látják, közösen gondoskodjanak számukra földről, melyet magánszemélyek sérelme nélkül* fel lehet osztani; s ezeknek a katonáknak, a Mars- és a negyedik legio tagjainak olyan kedvező feltételekkel adjanak és osszszanak földet, ahogy katonáknak valaha is adtak és osztottak.”

Minden kérdéshez hozzászóltam, consulok, amit napirendre tűztetek. Ha javaslataimat késedelem nélkül és idejében megszavazzátok, könnyebben megvalósítjuk mindazt, amit a körülmények és a szükség sürgetnek. De gyorsan kell cselekednünk! Ha mindig ezt tettük volna – mint már többször mondtam –, most nem volna háború.

A HATODIK PHILIPPICA M. ANTONIUS ELLEN

1. Gondolom, hallottátok, miről tárgyalt a senatus, ki-ki hogyan foglalt állást. A január elseje óta folyó vitát kevéssel ezelőtt lezárták; ugyan nem olyan szigorral, mint kellett volna, de mégsem teljesen engedékenyen. A háborúban szünet állt be, az oka nem szűnt meg. Ezért arra vonatkozóan, amit P. Apuleius – akit számos jó szolgálata és szoros barátság fűz hozzám, s irántatok is igen jóindulatú – kérdezett tőlem, úgy válaszolok, hogy tudomást szereztek mindarról, aminek tárgyalásakor nem voltatok jelen.

Az igen derék és kiváló consulok számára január elsején először is az adott alapot a politikai helyzettel összefüggő előterjesztésre, amiről a senatus december huszadikán az én javaslatomra határozatot hozott.

Ezen a napon szilárdítottuk meg először a köztársaság alapjait: hosszú idő után ugyanis olyan szabad lett a senatus, hogy végre ti is visszanyerhettétek szabadságotokat. Ha ez a nap életem végét hozta volna is, bőséges jutalmat nyertem akkor, amikor ti egy lélekkel, egy hangon kiáltottátok, hogy másodszor mentettem meg* a köztársaságot. Ezen a nagyszerű és kitüntető megnyilvánuláson fellelkesülve úgy mentem el január elsején a senatusba, hogy tudatában voltam, milyen szerepet bíztatok rám, mit vállaltam. Láttam, hogy bűnös háború indult a köztársaság ellen, ezért hát úgy gondoltam, hogy minden késlekedés nélkül haddal kell támadni M. Antoniusra, s úgy ítélem meg, hogy ezt az embert, aki már korábban is számos bűnös tettet követett el, most pedig megtámadta a római nép imperatorát, s a ti igen hűséges és derék coloniátokat* ostromolja: haddal kell leverni. Ezért kihirdettem a hadiállapotot, bejelentettem a törvényszünetet, s javasoltam, öltünk hadiruhát, hogy ezáltal mindenki keményebb elszántsággal gyürkőzzék az államot ért sérelem megtorlására, ha látja, hogy a senatus egy igen súlyos háború minden jelét felöltötte. Ez az álláspont, polgárok, három napon át olyan szilárd volt, hogy bár szavazásra nem került sor, még-

is, kevés kivétellel, mindenki egyetérteni látszott velem. A mai napon viszont nem tudom, miféle reménység csillant fel a megegyezésre, amitől a senatus elszántsága csökkent. Több senator csatlakozott ugyanis ahhoz a javaslatához, hogy követek útján kell tisztázni, meggyőzi-e Antonius a senatus állásfoglalása és a ti egyetértésetek.

2. Látom, polgárok, hogy ti ezt az álláspontot elutasítjátok, s teljes joggal. Követeket? Ugyan kihez? Ahhoz-e, aki szétszórta és elherdálta a közpénzeket, ezután erőszakkal és a jósjelek megsértése árán törvényekkel terhelte az államot, szétszavarta a népgyűlést, megszállta a senatust, felvonultatta legióit Brundisumból, hogy elnyomja a köztársaságot; s mikor ezek cserbenhagyták,* rablóbanda élén betört Galliába, ostromolja Brutust, körülzárja Mutinát? Ugyan mi közös alap lehet számotokra a méltányos megegyezésre, a tárgyalásra ezzel a gladiátorral?

Habár, polgárok, nem követjárás lesz ez, hanem hadüzenet, hanem engedelmeskedik. Olyan határozat született ugyanis, mintha Hannibalhoz küldenénk követeket. Azzal a felszólítással mennek a követek, hogy ne ostromolja a kijelölt consult, ne zárja körül Mutinát, ne pusztítsa végig a tartományt, ne tartson sorozást, vesse alá magát a senatus és a római nép hatalmának. Nyilván készségesen engedelmeskedni fog a felszólításnak, hogy vesse alá magát a senatus hatalmának és a tieteknek, ő, aki sohasem volt a maga ura! Ugyan mit tett valaha is szabad elhatározása alapján? Mindig arrafelé sodródott, amerre a szenvedély, a könnyelműség, a düh, az iszákosság ragadta. Mindig két különböző emberfajta rabja volt, a leánykereskedőké és a rablóké. Annyira örömet leli az otthoni kicsapongásban, a nyilvános mészárlásban, hogy hamarabb engedelmeskednék egy kapzsi nőszemélynek, mint a senatusnak és a római népnek.

3. Megismétlem tehát azt, amit kevéssel ezelőtt* a senatusban mondtam. Tanúsítom, kijelentem, előre megmondom, hogy M. Antonius semmit sem fog megtenni abból, amivel a követeket megbíztuk. Pusztítani fogja a földeket, folytatja Mutina ostromát, sorozást fog tartani, ahol csak tud. Mert ő már ilyen: mindig semmibe vette a senatus döntését és tekintélyét s a ti akaratotokat és hatal-

matokat. Majd ő fog engedelmeskedni a minap hozott határozatnak, hogy vezesse el hadseregét a Rubico folyótól, Gallia határáról, de ne nyomuljon kétszáz mérföldnél* közelebb Rómához? Majd ő fog engedelmeskedni ennek a felszólításnak, ő fogja túrni, hogy korlátozzák a Rubico folyóval és a kétszáz mérfölddel? Nem ilyen ember Antonius; mert ha ilyen volna, nem merészkedett volna odáig, hogy a senatus szólítsa úgy fel, mint ahogy a pun háború kezdetén Hannibalt, hogy ne ostromolja Saguntumot. Azzal a megszorítással rendelik el Mutinától, hogy a Várostól, mint valami pusztító lángot, távol tartsák: micsoda szégyen ez, micsoda senatusi megbélyegzés! Hát még az, hogy a senatus megbízza a követeket, menjenek el D. Brutushoz és hadseregéhez, s az állam iránti szolgálataiért és jótéteményeiért fejezzék ki a senatus és a római nép elismerését, s azt, hogy magatartásuk nagy dicsőségre és megbecsülésre számíthat! Azt hiszitek, Antonius megengedi a követeknek, hogy bemenjenek Mutinába, s hogy aztán biztonságban eltávozzanak? Higgyétek el nekem, sohasem fogja megengedni. Ismerem indulatosságát, arcátlanságát, vakmerőségét. Nem úgy kell róla gondolkodnunk, mint emberi lényről, hanem mint egy kíméletlen vadállatról.

Ilyen körülmények között nem is teljesen engedelkeny a senatus határozata. Van némi szigor is a követküldésben. Bárcsak ne szenvedne késedelmet! Mert a legtöbb vállalkozás esetében bosszantó a lassúság és a halogatás; ez a háború pedig megkívánja a gyorsaságot. Segítségére kell sietni D. Brutusnak, s mindenholnan minden csapatot össze kell vonni. Egy ilyen polgár megmentése alkalmával vétkes mulasztás minden késlekedés. Ha ő Antonius consulk, Galliát Antonius tartományának tekintette volna, vajon nem tudta volna megtenni, hogy átadja neki a legiókat és a tartományt, hazatér, diadalmenetet tart,* s a senatusban elsőként nyilvánít véleményt,* addig is, amíg átveszi tisztségét? Nem okozott volna nehézséget. De mivel tudatában volt annak, hogy ő Brutus, aki a ti felszabadításotokra, nem pedig semmittevésre született, mi mást tett, mint hogy szinte a saját testével tartotta távol Galliától Antonius? Ehhez követeket vagy hadsereget kellett volna küldeni? De hagyjuk a múltat: siessenek a követek, látom, hogy így is tesznek. Ti készíttétek elő a hadiöltözéket. Az a határozat született ugyanis, hogy ha

nem engedelmeskedik a senatus döntésének, hadiköpenyt öltünk. Így lesz, mert nem fog engedelmeskedni: mi pedig bánhatjuk, hogy elvesztegettünk annyi cselekvésre való napot.

4. Nem félek tőle, polgárok, hogy ha Antonius meghallja, hogy én a senatusban és a népgyűlésen is határozottan kijelentettem: soha nem rendeli alá magát a senatus hatalmának, majd visszafordul, és engedelmeskedik a senatusnak, csak azért, hogy engem megcáfoljon, és bebizonyítsa: hiányzik belőlem az éleslátás. Ezt sohasem fogja megtenni. Nem irigyli tőlem ezt a dicsőséget. Szívesebben veszi azt, hogy engem előrelátónak ítéljenek, mint azt, hogy őt mértéktartónak. De még ha ő hajlandó lenne is, gondoljátok, hogy fivére, Lucius eltűné? Hisz állítólag a minap, gondolom, Tibur mellett, mikor úgy látta, hogy M. Antonius ingadozik, halállal fenyegette meg fivérét. Ez az asiai gladiátor is meg fogja hallgatni a senatus utasítását, a követek szavait? Hisz elválaszthatatlan a fivérétől, kiváltképpen roppant tekintélye révén. Mert közöttük ő az Africanus;* többet számít, mint L. Trebellius, mint T. Plancus. Nézzétek csak, milyen magasra feltört az előkelő ifjú! Plancust, akit zajos helyeslés közepette egyhangúan elítéltek, aki nem is tudom, hogyan keveredett a hazatérők közé, s aki olyan letörtten tért vissza, hogy elhurcoltnak, nem hazatérőnek tűnt, Plancust tehát Lucius úgy lenézi, mintha őt ítélték volna száműzésre. Néha még azt is kijelenti, hogy nincs helye a Curiában annak, aki felgyújtotta a curiát.* Most ugyanis már nagyon szereti Trebelliust, holott amikor Trebellius szembeszegült az adósságok eltörlésével, még gyűlölte. Amióta látja, hogy az adósságok eltörlése nélkül az sem mentheti a bőrét, a szívébe zárta. Gondolom, hallottátok, polgárok, s a saját szemekkel is meggyőződhetek róla, hogy L. Trebellius kezesei és hitelezői naponta találkoznak. Ó, Fides!* Mert úgy vélem, ezt választotta melléknevéül. Mi is lehet annál becsületesebb dolog, mint megkárosítani a hitelezőket, megszökni otthonról, és az adósságok miatt beállni katonának? Hova lett a diadalmeneten felcsattanó taps, a jóra való polgárok lelkes támogatásával elnyert aedilisség? Ki az, aki helyes cselekedeteit ne a véletlennek, bűneit ne hitvány-ságának tulajdonítaná?

5. De visszatérek kedvencetekhez, szemetek fényéhez, L. Antoniushoz, aki mindannyiótokat pártfogásába vett. Tagadjátok? Ugyan ki az, aki nem tartozik közületek valamelyik tribusba? Nyilván senki. De mind a harmincöt tribus pártfogójának választotta őt. Megint tiltakoztok? Nézzétek ott balról azt az aranyozott lovas szobrot! Mi van ráírva? „A HARMINCÖT TRIBUS PÁRTFOGÓJÁNAK.” L. Antonius tehát a római nép pártfogója.* Hogy enné meg őt a fene! Bizony egyetérték a zúgolódásokkal. Nemhogy ennek az útonállóknak, akit pártfogoltjának se kívánna senki, de kinek volt valaha is akkora hatalma, olyan dicső tettei, hogy magát a római nép, minden nemzet legyőzője és ura pártfogójának merte volna nevezni? Elnézzük a Forumon L. Antonius szobrát, miként Q. Tremulusét, a hercikusok legyőzőjét a Castor-templom előtt? Micsoda hihetetlen arcátlanság! Ennyire a fejébe szállt, hogy Mylasában párviadalban levágott a cimborái közül egy thrákot? Ugyan hogyan bírnánk vele akkor, ha itt a Forumon, a szemetek láttára küzdött volna meg? De ez csak az egyik szobor. A másikat a lovagok állították, akik államköltségen tartanak lovat. Ezek is felírták: „PATRONUSUNKNAK.” Kit választott ez a rend valaha is pártfogójának? Ha valakit, engem kellett volna. De magamról nem beszélek. Melyik censort, melyik hadvezért? „Földet osztott nekik.” Gyalázatosak, akik elfogadták, gazember, aki adta! Hasonló határozatot hoztak a katonai tribunusok, akik két évet szolgáltak Caesar seregében. Ez meg miféle rend? Számos legióban számosan szolgáltak ugyanannyi éven át. Ezeknek is felosztotta Semuriumot. A Mars-mező lett volna soron, ha közben nem menekült volna el fivérével együtt. De ezt a földosztást, polgárok, L. Caesar, a jeles polgár és kiváló senator javaslatára érvénytelenítette. Ezzel egyetértésben érvénytelenítettük a hetes bizottság intézkedéseit. Nucula jótéteményeinek vége, Antonius pártfogása már nem ér semmit. Az új birtokosok nyugodt lélekkel távozhattak: nem ruháztak be semmit, még nem rendezkedtek be, részben mert nem bíztak a dologban, részben mert nem volt miből. De az a szobor viszi el a babért, amelyről, ha jobb időket élnénk, nem tudnék nevetés nélkül beszélni: „IANUS MEDIUS* PÁRTFOGÓJÁNAK, L. ANTONIUSNAK.” Valóban? Már a Ianus medius is L. Antonius pártfogásában áll? Akadt valaha valaki ennél

a Ianusnál, aki L. Antoniusnak akár csak ezer sestertiust kölcsönzött volna?

6. De már túl sok lesz a haszontalanságokból: térjünk vissza tárgyunkhoz, a háborúhoz. Bár nem volt fölösleges szemügyre venni bizonyos személyeket, hogy elgondolkozhaszatok rajta, kikkel állunk harcban.

Én pedig arra buzdítlak benneteket, polgárok, hogy – bár lett volna jobb megoldás – várjátok ki türelmesen a követek visszatérését. Ügyünk elintézése veszített a gyorsaságából; ez azonban némi haszonnal is járt. Miután ugyanis a követek jelentik majd, amit biztosan jelenteni fognak, hogy Antonius nem vetette alá magát sem a ti hatalmatoknak, sem a senatusénak: ki lesz akkor olyan elvetemült polgár, aki szerint polgártársnak kell őt tekintenünk? Mert olyanok ugyan most is kevesen vannak, de mégis többen, mint amennyi az államhoz méltó volna, akik így beszélnek: „Még a követeket sem várjuk meg?” Az ilyen szavaktól, a színlelt engedékenységstől maga a helyzet fosztja meg őket. Ezért is – hogy bevalljam nektek, polgárok – törekedtem a mai napon kevésbé, fáradoztam kevésbé, hogy a senatus, egyetértve velem, kihirdesse a hadiállapotot, felöltve a hadiöltözéket. Úgy gondoltam, hogy jobb, ha majd húsz nap múlva* mindenki dicséri álláspontomat, mint hogy ma néhányan kifogásolják. Ezért, polgárok, várjátok meg a követek visszaérkezését, és néhány napig még nyeljétek le a bosszúságokat. Ha visszatérnek és békét hoznak, ítéljetek engem elvakultnak, ha háborút, előrelátónak. Én ne volnék előrelátó polgártársaim érdekében, én ne töprengenék éjt nappallá téve a ti szabadságotokon, az állam megmentésén? Hálával tartozom nektek, polgárok, akik engem, ősök nélküli embert,* minden tisztségben elébe helyeztetek a legelőkelőbbeknek? Vajon hálátlan vagyok? Ki kevésbé? Én, aki a tisztségek elnyerése után ugyanúgy fáradoztam a Forumon, mint pályázóként? Kezdő vagyok a politikában? Ki tapasztaltabb, mint én, aki már húsz éve harcban állok az elvetemült polgárokkal?

Ezért, polgárok, a tőlem telhető belátással, szinte erőmön felüli fáradozással ügyelek és őröködöm az érdeketekben. Mert hogyan tudna egy polgár, különösen abban a rangban, amelyre engem fel-

emeltetek, annyira megfélemedezni jótéteményeitekről, hogyan lehetne hazája iránt olyan közönyös, méltóságának annyira ellensége, hogy ne rázná fel, ne tüzelné fel a ti lelkes egyetértésetek? Mint consul sok és nagy népgyűlést vezettem le, sokon vettem részt: olyan hatalmasat, amekkora most a tiétek, még soha nem láttam. Mindannyian egyet gondoltok, egyet akartok: távol tartani az államtól M. Antonius fenyegetését, elfojtani dühét, legyűrni vakmerőségét. Ugyanezt akarja minden rend; ezen fáradoznak a municipiumok, a coloniák, egész Itália. Így a senatus már meglevő szilárd elhatározását tekintélyes fellépésekkel még jobban megszilárdítottátok.

Eljött az idő, polgárok! Később, mint a római néphez méltó volt, mindenesetre annyira mégis megérett, hogy halogatni már egy órát sem lehet. Végzetes csapás volt, hogy úgy mondjam, amelyet elviseltünk, amelyet túrnünk kellett: ha megisméltődik, már önként vállaljuk. Lehetetlen, hogy szolgává legyen a római nép, amelyet a halhatatlan istenek minden nemzet urának rendeltek. A helyzet a végső döntéshez érkezett: a szabadságunk ügye dől el. Győznötök kell, polgárok – s biztosan győzelemre vezet benneteket hazaszereztetek és lelkesedésetek –, de inkább bármi jöjjön, mint hogy szolgává legyetek. Más nemzetek el tudják viselni a szolgaságot, a római nép sajátja a szabadság.

A HETEDIK PHILIPPICA M. ANTONIUS ELLEN

1. Jelentéktelen, bár lehet, hogy mellőzhetetlen kérdéseket kell megtárgyalnunk, összeírt atyák. A consul* a via Appia* és a Mone-ta, a néptribunus pedig a Lupercusok* ügyét terjeszti elő. Ezeknek a megoldása könnyűnek látszik; ám lelkünk elkalandozik a tárgytól, mert súlyosabb gondok aggasztják. A helyzet, összeírt atyák, roppant válságosra fordult, és szinte a végső döntés előtt állunk.

Oka volt annak, hogy mindig tartottam ettől a követküldéstől, és nem helyeseltem soha. Nem tudom, mit hoz majd a követek visszatérése; de ki nem látja, hogy a várakozás mennyire lelohasztja a lelkesedést. Mert nem maradnak nyugton azok, akiknek fáj, hogy feltámadt a senatus reménye régi tekintélyének visszaszerzésére, hogy a római nép felzárkózott rendünk mellé, Itália egyetért, a hadsereg felkészült, a vezérek harcra készek. Már most találgatják s védelmezik Antonius választát. Egyesek szerint azt követeli majd, hogy fel kell oszlatni minden hadsereget. Tudniillik nem azért küldünk hozzá követeket, hogy meghallgassa a senatus üzenetét és engedelmeskedjék neki, hanem azért, hogy feltételeket szabjon, rendelkezéseket hozzon, megnyitassa velünk Itália határát az idegen népek előtt, főleg, hogy közben ő háborítatlanságot élvezzen, ő, akitől nagyobb veszély fenyeget, mint bármely nép részéről. Mások szerint visszaadja nekünk az innenső Galliát, azt a távolit* követeli. Gyönyörű! Ahonnan nemcsak legiókat, hanem egész népeket próbálhat Róma ellen vezetni. Megint mások szerint szerényen már csak Macedoniát követeli. Ezt mindenképpen a magáénak mondja, minthogy Caius fivérét visszahívták onnan. De melyik az a tartomány, amelyikben az a fáklyavivő ne tudna tűzvészt előidézni? Ugyanezek tehát mint előrelátó polgárok és gondos senatorok azt mondják, hogy én megfűjtam a harci kürtöt, s felkarolják a béke ügyét. Nemde így érvelnek? Nem kellett volna ingerelni Antoniust: hitvány ember és arcátlan; sok hitvány alak van még körülötte, ezeket, úgymond, kerülni kell, akik így beszélnek, azok magukon kezd-

hetik a felsorolást. Mi tehát a hatékonyabb védekezés az elvetemült polgárokkal szemben: megbüntetni őket, ha mód van rá, vagy rettegni tőlük?

2. S mindezt azok mondják, akiket egykor ingatagságuk miatt népbarátoknak tekintettek. Ebből látható, hogy mindig idegenkedtek a legjobb politikai rendszertől, s nem szándékoztak népbarátok lenni. Mert hogy lehet az, hogy ők, akik a legbecstelenebb dolgokban „népbarátok” voltak, egy leginkább a nép érdekében álló ügyben, ami egyúttal az állam javát szolgálja, inkább készek rossz polgárnak, mint népbarátnak mutatkozni? Én, mint tudjátok, mindig ellensége voltam a tömegek meggondolatlanlásának, s ez volt a legkiválóbb oka, amiért a nép barátjának* tekintett.

S még volt consuloknak nevezik őket; pontosabban ők saját magukat; erre a címre azonban csak az méltó, aki megbecsülést tud szerezni ennek a kitüntető címnek. Kedvében jársz az ellenségnek? Az levelet írhat neked sikereibe vetett reményeiről? S ezt te nagy vígan lobogtatod, felolvasod, még le is másoltatod elvetemült polgárokkal, növeled önbizalmukat, a jóra való reménységét, bátorságát gyengíted, s te volt colnsulnak vagy senatornak, egyáltalán polgárnak tekinted magad?

C. Pansa, ez a tetterős és kiváló consul hallgassa jó szívvel, mert a legbarátibb lélekkel mondom: ha nem volna olyan consul, aki minden figyelmét, gondját és gondolatát az állam biztonságának áldozza, még őt magát meghitt kapcsolatunk ellenére sem tekintném consulnak. Bár ifjú kora óta rendszeres érintkezés, továbbá a legtisztelteméltóbb tanulmányok iránti közös érdeklődés kapcsol össze bennünket, s a polgárháború legádázabb veszedelmei közepe tapaszta hihetetlen törődését megmutatta, hogy nemcsak megmenekülésem, hanem méltóságom érdekében is közbenjárt, mégis, ha, mint mondtam, nem lenne ilyen consul, ki merném jelenteni, hogy ő nem consul. Én azonban nemcsak azt mondom, hogy ő consul, hanem azt is, hogy a legkiválóbb és a legderekkab consul, akit ismertem, nem mintha nem lettek volna mások hasonlóan tetterősök és jóindulatúak, azonban nem volt ekkora lehetőségük, hogy bizonyítsák jó szándékukat és tetterejüket. Emelkedett, szilárd lelke, bölcsessége a legveszélyesebb idők viharával szállhat szembe.

Az teszi dicsővé a consulságot, ha nem derűs, hanem vészterhes időben kormányozza az államot. Márpedig ennél vészterhesebb idő, összeírt atyák, nem volt még soha.

3. Így tehát én, aki mindig a békességre buzdítottam, akinek kívánatos a béke, különösen a belső (ami minden jóra való ember számára kívánatos, számomra mégis mindenekfelett az), hisz buzgó tevékenységem teljes egészében a Forumon, a curiában, a barátaimat fenyegető veszedelmek elhárításával zajlott le; ezáltal nyertem el a legmagasabb tisztségeket, valamelyes befolyásomat, s méltóságot, már amekkora van – én tehát a békességnek, hogy úgy mondjam, neveltje, aki bármilyen kevésre vittem is (mert nem akarok nagyolni), a polgárok közti békesség nélkül ennyi sem lettem volna: most vést idéztek fejemre; aggaszt is, hogyan fogadjátok majd szavaimat, összeírt atyák, de a ti méltóságotok megőrzésére és gyarapítására való szüntelen buzgólkodásomra hivatkozom, s kérve kérlek titeket, összeírt atyák, hogy először – bár keserű lesz hallani és hihetetlen, hogy ezt M. Cicero mondja – fogadjátok megbotránkozás nélkül, s ne utasítsátok el, mielőtt megmagyarázom, hogyan kell érteni – én, aki, ismétlem újra, mindig magasztaltam a békét, mindig békességre buzdítottam: nem akarom, hogy M. Antoniuszal békét kössünk. – Nagy bizakodással kezdek beszédem folytatásához, összeírt atyák, mivel a legveszélyesebb ponton szép csöndben túljutottam. Miért nem akarom tehát a békekötést? Mert szégyenletes, mert veszedelmes, mert lehetetlen. Kérem tőletek, összeírt atyák, hogy míg ezt a három pontot kifejtem, hallgassátok szavaimat szokásos jóindulatotokkal.

Van-e szégyenletesebb akár az egyes emberekre, akár pedig a senatus egészére nézve, mint az állhatatlanság, a könnyelműség, az ingatagság? Van-e továbbá nagyobb állhatatlanság, mint az, hogy akit nemrég, ha szóval nem is, de valójában több határozattal közlenségnek nyilvánítottatok, azzal most hirtelen békét kívántok kötni? Vagy talán nem nyilvánítottátok ellenségnek Antonius akkor, amikor C. Caesarnak ugyan megérdemelt és jogos, mégis páratlan és halhatatlan kitüntetések határozatokat el, egyedül azért, mert M. Antonius ellen sereget szervezett? S akkor sem nyilvánítottátok ellenségnek Antonius, amikor határozatokban megdicsértétek a ve-

terán katonákat, akik csatlakoztak C. Caesarhoz? S akkor sem nyilvánítottátok ellenségnek Antonius, amikor szolgálatmentességet, pénzt, földet ígértetek azoknak a hős lelkű legióknak, amelyek elhagyták őt, bár a consul címet viselte, jöllehet ellenség volt?

4. Amikor most Brutust, aki nemzetsége és neve különös végzete folytán a köztársaság felszabeditására született, s hadseregét, amely a római nép szabadságáért háborút viselt Antoniuszal, s a leghűbb és legderekbabb tartományt, Galliát, a legmagasabb elismeréssel illettétek, akkor nem nyilvánítottátok ellenségnek Antonius? Azután: amikor úgy határozatok, hogy a consulok – az egyikük vagy mindketten – induljanak háborúba,* miféle háború volt ez, ha Antonius nem volt ellenség? Miért indult el hát a hős lelkű férfiú, augurtársam és barátom, A. Hirtius consul? Mégpedig milyen betegen és gyöngén! De lelkierejét nem csökkentette testi gyöngesége. Gondolom, illőnek tartotta, hogy életét, amelyet a római nép fogadalmi óvtak, kockára tegye a római nép szabadságáért. Hogyan? Mikor egész Itáliában sorozást rendeltetek el, mikor minden mentesítést eltöröltetek, akkor nem nyilvánítottátok ellenségnek? Fegyvergyártó műhelyeket láthattok a Városban; fegyveres katonák kísérik a consult; látszólag azért, hogy a consult védjék, valójában és igazából azért, hogy minket. Nagy lelkesedéssel folyik a jelentkezés, engedelmeskednek döntéseiteknek: s nem lett ellenséggé nyilvánítva Antonius? „De követeket küldtünk.” Ó, én szerencsétlen! Miért vagyok kénytelen most megróni a senatust, amelyet eddig mindig dicsértem? Úgy gondoljátok, összeírt atyák, hogy meggyőztétek a római népet a követküldés helyességéről? Nem értitek, nem halljátok, hogy az én javaslatomat követelik? Azt, amellyel előző nap ti is egyetértettetek, másnapra a megbékélés hiú reményébe menekültetek. Milyen szégyenletes továbbá az, hogy a legiók a senatushoz küldenek követeket, a senatus pedig Antoniushoz! Bár az nem követtség, hanem annak kinyilvánítása, hogy kiirtsátok őt a föld színéről, ha nem engedelmeskedik ennek a rendnek. De mit számít ez? Az emberek vélekedése többet nyom a latban. Azt mindenki látja, hogy követeket küldtünk; határozatokat szövegét nem mindenki ismeri.

5. Meg kell őriznünk tehát szilárdságunkat, méltóságunkat, állhatatosságunkat; vissza kell szerezniünk ama régi szigorúságunkat,

ha ugyan a senatus tekintélye megkívánja a fényt, a megbecsülést, a dicsőséget és a tiszteletet, amiknek rendünk túl sok híjával volt. De akkor az elnyomottaknak volt mentségük, szánalmas ugyan, de mégis jogos: most nincs semmi ilyen. Akkor úgy tűnt, megszabadultunk a királyi uralomtól: utána sokkal nyomasztóbban nehezedtek ránk a belső ellenség fegyverei. Az ellenséget ugyan eltávolítottuk, de a fegyvert ki kell csavarni a kezéből. Ha ezt nem vagyunk képesek megtenni – úgy beszélek, ahogy egy senatorhoz, egy rómaihoz méltó –, akkor vesszünk el. Mert micsoda szégyen lesz államunkra, milyen gyalázat, ha M. Antonius rendünkben a volt consulok között nyilváníthatja véleményét. Hogy ne említsem consul-sága során a Városban elkövetett számtalan bűnét, amikor hatalmas közpénzeket herdált el, száműzötteket törvény nélkül hazaengedett, adójövedelmeket árusított ki, tartományokat vont ki a római nép fennhatósága alól, királyságokat ítelt oda jó pénzért, erőszakkal törvényeket rótt ki a polgárságra, fegyveres erővel zárta körül vagy tartotta távol a senatust: hogy mindezt, mondom, ne említsem – arra sem gondolok, hogy milyen rút gyalázat lesz, ha azt az embert, aki megostromolta Mutinát, a római nép legerősebb coloniáját, körülfárta a római nép imperatorát, a kijelölt consult, végigpusztította a földeket: visszafogadjuk abba a rendbe, amely épp ezek miatt annyiszor ellenségnek nyilvánította?

Ennyi elég a szégyenről. Ezután, mint ígértem, a veszélyről fogok szólni. Ez, bár kevésbé kerülendő, mint a szégyen, mégis inkább befolyásolja az emberek többségének érzületét.

6. Úgy vélik hát, hogy biztosított a béke addig, amíg a polgárok között látjátok Antoniumot, vagy inkább az Antoniusokat.* Ha csak véletlenül nem becsületek alá Luciumot; én még Caiumot sem. De ahogy látom, Lucius lesz az úr. Hisz ő a pártfogója a harmincöt tribusnak, ugyanannak, amelyet megfosztott szavazati jogától azzal a törvényével, amellyel a tisztségviselők fele kijelölésének a jogát C. Caesar hatáskörébe utalta; pártfogója a római lovagok centuriáinak, amelyektől ugyanő vonta meg a szavazás jogát; pártfogója az egykori katonai tribunusoknak, pártfogója Ianus mediusnak. Ki lenne hát képes szembeállni ennek az embernek a hatalmával, különösen, ha még földet is oszt nekik. Ki osztott valaha az összes tribus-

nak, a római lovagoknak, a katonai tribunusoknak? Gondoljátok, hogy a Gracchusoknak nagyobb hatalmuk volt, mint ennek a gladiátornak lesz? S ezt nem úgy neveztem gladiátornak, mint ahogy olykor M. Antoniumot is gladiátornak szokták nevezni, hanem úgy, ahogy azok, akik az eredeti jelentésben használják. Asiában mirmillóként viaskodott. Thrák fegyverekkel látta el kíséretéből egyik cimboráját, majd amikor a szerencsétlen menekült, ledöfte; igaz, maga is csinos sebet kapott, amint a forradása mutatja. Az, aki képes volt megölni cimboráját, mit fog tenni alkalomadtán az ellenséggel? Mit gondoltok, hogy az, aki ilyesmit művelt szórakozásból, mit fog művelni zsákmány kedvéért? Nem fogja megszervezni a söpredéket, nem gyűjti egybe a kiebrudaltakat?* S nem M. Antonius az, akihez minden felfordulás idején tódulnak az elvetemült polgárok? S ha nem lesznek többen, mint azok, akik már most vele vannak, s azok, akik nyíltan pártját fogják, nem lesznek elég sokan? Különösen, ha a jóra való polgárok védereje feloszlik, azok meg készen állnak a jeladásra? Én bizony félek tőle, hogy ha most megingunk elhatározásunkban, rövid idő alatt megláthatjuk, hogy nagyon sokan vannak. Nem a békét nem akarom én, hanem a béke nevével álcázott háborútól rettegek. Ezért, ha élvezni kívánjuk a békét, háborút kell viselnünk; ha lemondunk a háborúról, sosem fogjuk élvezni a békét.

7. A ti megfontoltságotok dolga, összeírt atyák, minél messzebb előre látni a jövőbe. Ezért állítottak minket erre az őrhelyre és valószínűsítő őrtoronyba, hogy a római nép feje fölül éberségünkkel és körültekintésünkkel elhárítsuk a félelmet. Csúfság a földkerekség legrangosabb tanácskozási testületére, ha rábizonyul, különösen egy ilyen nyilvánvaló ügyben, hogy nem tudott határozni. Olyan consulaink vannak, olyan a római nép lelkesedése, Itália egysége, olyanok a vezérek s olyan a hadsereg, hogy az államot nem érheti semmiféle kellemetlenség, ha a senatus nem követ el hibát. Én a helyemen leszek: inteni, figyelmeztetni, jelezni fogok mindig, s isten és ember előtt kimondom a véleményemet, s nemcsak hűséget fogok tanúsítani – ami másnál esetleg elegendőnek tűnik, egy vezető polgár esetében azonban nem elegendő –, hanem gondoskodást, megfontoltságot és éberséget is.

8. A veszélyről szoltam. Most kimutatom, hogy a békét még összekalapálni sem lehet. Ez a megjelölt három pont közül az utolsó. Először is, milyen béke lehet M. Antonius és a senatus között? Milyen arccal tud ő rátok nézni, vagy ti milyen szemmel rá? Melyiktek nem gyűlöli őt, s ő melyikteket nem? Nocsak! Ti csupán őt s ő csupán titeket? Hogyan? Azok, akik körülzárják Mutinát, akik Galliában toborzást tartanak, akik javaitokat fenyegetik, valaha is barátaitok lehetnek, vagy ti nekik? Vajon a római lovagokat keblére fogja ölelni? Titokban maradt ugyanis Antoniuszal kapcsolatos érületük és véleményük! Ezek nagy tömegben ott álltak a Concordia-szentély lépcsőin, buzdítottak engem a szabadság visszaszerzésére, fegyvert, hadiköpenyt és háborút követeltek, s a római néppel együtt gyűlésbe hívtak engem – ezek majd szeretni fogják Antoniuszt, s Antonius tartani fogja velük a békét? Ugyan mit mondjak a római nép egészéről, amely, zsúfolásig megtöltve a Forumot, kétszer hívott engem egy lélekkel és egy hangon a gyűlésbe, s kinyilvánította heves vágyakozását a szabadság visszaszerzésére. Így, ahová korábban kívánatos lett volna, hogy a római nép kövessen minket, most ő a mi vezetőnk. Milyen remény van hát arra, hogy azok, akik körülzárják Mutinát, ostromolják a római nép imperatorát és hadseregét, azok és a római nép között béke lehessen? Vajon béke lesz a municipiumokkal, amelyek akkora buzgalmat tanúsítanak a határozathozatalban, katonaaállításban, pénzfelajánlásban, hogy az egyes városokban nem hiányolhatjátok a római polgárok testületét? Rendünknek határozatban kell dicséretet mondania a firmumiaknak, akik elsőként ajánlottak fel pénzt; megtisztelő választ kell adnunk a marrucinusoknak, akik azt javasolták, hogy meg kell bélyegezni azokat, akik kivonják magukat a katonai szolgálat alól. S ez már így alakul egész Itáliában. Nagy békességben lesznek ezek Antoniuszal, az ugyanúgy velük. Lehetséges ennél nagyobb viszálly? Viszályban pedig semmiképpen nem lehetséges a polgárok közötti békesség. De hogy ne csak a tömegekről beszéljek: L. Visidiuszal, aki római lovag, különösen ragyogó és tisztos férfiú, mindenben kiváló polgár, aki consulságom idején életem buzgó őrzőjének bizonyult, s aki szomszédait nemcsak buzdította, hogy vállalják a katonáskodást, hanem anyagilag támogatta is: ezzel, mon-

dom, egy ilyen férfiúval, akit senatusi határozatban kell magasztalnunk – megbékélhet Antonius? Azután C. Caesarral, aki távol tartja őt a várostól, D. Brutusszal, aki Galliától? S ugyan már megszelídül-e maga, s megenyhül-e Gallia iránt, ahonnan kikergették s elutasították? Ha nem vigyáztok, összeírt atyák, tapasztalni fogjátok, hogy mindent eláraszt a gyűlölködés és a viszálykodás, ami a polgárháborúk forrása. Ne kívánjatok tehát olyat, ami lehetetlen, s óvakodjatok, a halhatatlan istenekre, összeírt atyák, hogy a pillanatnyi béke reménye miatt el ne veszítsétek a végleges békét.

9. Mi a célja ennek az egész beszédnek? Hisz még nem tudjuk, mit intéztek a követei. De mégis felajzottok, ébernek, harcra késznek, felfegyverzettnek kell lennünk lélekben, hogy hízelgő vagy kérlelő szóval, vagy a méltányosság látszatával rá ne szedjenek. Eleget kellett legyen tennie minden tilalomnak és előírásnak, mielőtt bármit is kívánhat: felhagyott Brutus és hadserege ostromával, Gallia városai és földjei pusztításával; lehetővé tette, hogy a követei eljussanak Brutushoz; visszavonta seregét a Rubicón túlra, s nem vonult közelebb Rómához kétszáz mérföldnél; alávetette magát a senatus és a római nép hatalmának. Ha ezeket megtette, szabad kezünk lesz a döntéshez; ha nem engedelmeskedett a senatusnak, nem a senatus üzent neki hadat, hanem ő a római népnek. De intelek titeket, összeírt atyák: kockán forog a római nép szabadsága, amit rátok bíztak, s minden jóra való polgár élete és vagyona, amelyre Antonius szörnyű kegyetlenséggel már régóta fenekedik határtalan kapzsiságában; s tekintélyetek, amely semmivé lesz, ha most nem őrízitek meg. Vigyázzatok, hogy szabadon ne engedjétek ezt a szörnyű és veszt hozó vadállatot, amely most törbe esett és gúzsba van kötve.

Téged pedig, Pansa, intelek – bár nem szorulsz tanácsra, hisz magad is igen megfontolt vagy (de nagy vihar idején a legkiválóbb kormányosokat is figyelmeztetni szokták útitársaik) –: ezeket a nagyszabású, pompás előkészületeidet ne hagyd semmivé foszlani. Olyan lehetőséghez jutottál, amilyenhez még soha senki. Ha a senatus ilyen szilárd, a lovagrend ilyen elszánt, a római nép ilyen lelkes, akkor mindörökre megszabadíthatod az államot a veszedelemtől.

Előterjesztésedet illetően P. Serviliushoz csatlakozom.

a senatus korábban megígért, fizessék ki az ebben a háborúban a hazáért elesettek szüleinek, gyermekeinek, hitveseinek, fivéreinek, s nekik adják meg azt, amit maguknak az elesett győztes katonáknak kellett volna megkapniuk, ha győzelmük után életben maradnak.

UTÓSZÓ

Publius Cornelius Tacitus (i. sz. 55–120) A szónokról írt munkájában (Dialogus de oratoribus) az ékesszólás korabeli elsekélyesedését vizsgálva arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a hanyatlás legfőbb oka a körülményeknek, az állam helyzetének a megváltozása, a hajdani nagyszabású politikai viták hiánya; azoké a vitáké tehát, amelyekben a népgyűlésen és a senatusban tartományok, szövetséges és ellenséges államok, királyságok sorsáról, a birodalom jövőjének alakulásáról döntöttek. Ezek a viták pedig „hatalmas anyagot szolgáltatnak az ékesszólás számára”. Az ő korában már a legkiválóbb tehetségek is tyúkpörökben sorvadnak el, holott „egyáltalán nem mindegy, vajon lopásról, bírósági formulákról vagy ítélethozatalról kell-e szólnod, vagy pedig a választógyűlések megvesztegetéséről, a szövetségesek kifosztásáról és római polgárok lemészárlásáról” – írja.

Amikor Julius Caesar hatalomra került, úgy tűnt: egyeduralmával ezeknek a viharos tanácskozásoknak egyszer s mindenkorra vége. A fordulatra, a politikai helyzet megváltozására jellemző, hogy az a Marcus Tullius Cicero (i. e. 106–43), aki fiatal korában a dictator Sulla jöttment csatlósainak visszaélései – s így közvetve az egyeduralmi rendszer – ellen emelhetette fel szavát, majd a gátlástalan harácsolásai révén hírhedtté vált (sicíliai helytartót, Caius Verrest vádolva (70-ben) a senatusi bíróságok megvesztegethetőségét ostromozta, s pár évvel később a Cnaeus Pompeius hadvezéri megbízatása érdekében elmondott hatalmas beszédével a birodalom egész keleti felének sorsát befolyásolta, aki 63-ban mint consul az összeesküvő Lucius Sergius Catilina ellen mennydörgött, az most miként teheti próbára szónoki leleményét és szenatori önérzetét Caesar egy-két republikánus ellenfelének érdekében. Ezek a beszédek ugyanis már nem a zsúfolt Forumon, még csak nem is feltétlenül a senatus testülete előtt hangzottak el, hanem esetleg Caesar magánpalotájában.

Érthető, ha Cicerót nagyszabású közéleti pályafutásának ilyen alakulása lehangolta, csüggedten visszahúzódott a magánéletbe, s elmélkedésre, írásra fordította kihasználatlan erőit, tehetségét. A vi-

lágírodalom, a filozófiatörténet egy sor – egyébként történeti forrásként is becses – remekmű megszületését köszönheti a visszavonultság éveinek (i. e. 46–44) a *Brutusét*, amelyben áttekintette a római ékesszólás történetét a kezdetektől a maga koráig, s amelynek páratlan érdekességet ad már maga az a tény, hogy szerzője a tárgyalt műfaj legnagyobb alakja; az *Oratorét* (A szónok), amely az általa helyesnek ítélt stílus, a tökéletes szónok eszményét körvonalazza. Még gazdagabbak ezek a „tétlen” évek filozófiai művekben. A ma (részben magyarul is) olvashatók közül csak a fontosabbakat említve sem hagyhatjuk ki a sorból gyakorlati életbölcseleti taktátusát (*A legfőbb jóról és rosszról* – De finibus bonorum et malorum), a *Tusculumi beszélgetéseket* (Disputationes Tusculanae), amely a boldog élet feltételeit taglalja, vallásbölcseleti dialógusait (*Az istenek természetéről* – De natura deorum, valamint *A jóslásról* – De divinatione), *Az öregségről* (Cato maior de senectute) írott kis remekét. Cicero azonban belső száműzetésnek tekintette ezeket az éveket, keserűen viselte megváltozott helyzetét, s szinte restelkedéssel emlegette „haszontalan” foglalatosságát.

44. március Idusa, a zsarnok halála után aztán annál nagyobb lelkesedéssel, szinte megfiatalodva tért vissza a politika porondjára az akkor már a hatvankettedik életévében járó volt consul. Teljes rokonszenvvel a Marcus Iunius Brutus és Caius Cassius Longinus vezette összeesküvők, merénylők mellé áll: felszabadítóknak tekintti, a köztársaság megmentőiként üdvözli őket. Annál azonban tapasztaltabb politikus, hogy ne látná ügyetlenségüket, következetlenségüket: férfias elszántsággal léptek fel, de gyermeteg elképzelésekkel – írja röviddel később régi barátjának, Titus Pomponius Atticusnak –, a zsarnokot eltették az útból, de a zsarnokság megmaradt. Ha ő is részt vett volna az összeesküvésben, nemcsak a királytól, hanem a királyságtól is megszabadította volna az államot – írja utóbb még élesebb megfogalmazásban a Marcus Antonius elleni második beszédben. Azaz nemcsak a dictatort, hanem legközvetlenebb híveit, tehát a köztársasági szabadságra legveszélyesebb embereket is el kellett volna tenni az útból.

A váratlan esemény, a parthusok elleni megtorló hadjáratra készülő győzedelmes hadvezér meggyilkolása ugyanis nemcsak hi-

veit érte váratlanul, bénította meg egy időre, hanem az összeesküvők tervének végiggondolatlanságát is leleplezte: elvakultságukban azt képzelték, hogy a zsarnok Caesar eltávolítása egy csapásra mindent megold, és az állam szekere önmagától visszatér a régi kerékvágásba. Amikor tapasztalniuk kellett, hogy a tervükbe be nem avatott senatorok, tehát a testület túlnyomó többsége és Róma város lakossága nem áll azonnal és elszántan melléjük, zavarba jöttek, s nem tudták, mitévők legyenek, hogyan fordítsák végérvényesen a maguk s a hagyományos köztársasági rend javára a helyzetet.

A merénylet teljesen váratlanul, készületlenül érte Caesar környezetét, így Marcus Antonius, a dictator az évi consultársát, s hirtelenében nem tudtak határozott, egységes álláspontot kialakítani. A gyilkosság hírére szállingózni kezdtek Rómába Caesar Itáliaszerte letelepített veteránjai. Marcus Aemilius Lepidus, a dictator lovassági parancsnoka volt az első, aki kijelentette, hogy bosszút kell állni Caesar haláláért.

Az általános bizonytalanságban a Caesar hívei és ellenségei közti erőviszonyok pillanatnyi kiegyenlítettsége folytán március 17-én, az Antonius által Tellus templomába összehívott senatusi ülésen kölcsönös engedményekkel megfogalmazott határozatokban állapodtak meg. Cicero egyeztető javaslata alapján meghirdették az amnesztiát; ennek értelmében nem hoztak semmiféle büntető rendelkezést Caesar gyilkosai ellen. Ugyanakkor a dictator minden nyilvánosságra hozott és tervezett intézkedését érvényesnek nyilvánították. Ebben Caesar hívei és ellenségei egyaránt egyetértettek, hiszen a zsarnok korábbi rendelkezése alapján mindkét csoport tagjai közül többen a praetori, consuli méltóság s gazdag provinciák helytartóságának várományosai voltak. (A köztársaság híveinek tett engedmény alapján Antonius javaslatára utóbb örök időkre eltörölték a dictaturát.) Senatusi határozat értelmében nyilvánosságra hozták Caesar végrendeletét. Ebből a római városi plebs megtudta, hogy a dictator fejenként háromszáz-háromszáz sestertius hagyott rájuk, s megnyitotta előttük hatalmas kiterjedésű római kertjeit. Ez a körülmény, Lepidus említett jelszava s a veteránok megjelenése döntő fordulatot idézett elő a közhangulatban. Brutust és Cassi-

ust, akik megölték „a haza atyját” (pater patriae), kezdték apagyilkosként (parricidae) emlegetni.

Antonius, látva a közhangulatban bekövetkezett fordulatot, igyekezett átvenni a kezdeményezést. Biztonsági megfontolásokra hivatkozva már előzőleg magához szállította Caesar palotájából a megölt dictator hátrahagyott iratait és hatalmas mennyiségű pénzét. Majd Caesar (19-én vagy 20-án) államköltségen rendezett temetési szertartásán felmutatta az összegyűlt tömegnek a megölt dictator átluggatott, véres togáját. Úgyesen fogalmazott beszédben eleve-nítette fel Caesar tetteit, érdemeit, s tüzelte a hangulatot a gyilkosok és támogatóik ellen. Beszédének hatására a viharos körülmények között lezajlott hamvasztási szertartás után a városban széles körű, heves népmozgalom alakult ki, amely nemcsak az összeesküvőkre, hanem a gazdagabb római előkelőségekre s különösen a bérkaszárnnyák tulajdonosaira is fenyegetően alakult. A római szabad lakosság alsó rétegein kívül rabszolgák is részt vettek a szervezkedésben, amely Caesar istenként való tiszteletét kívánta elérni, s gyilkosainak megbüntetését követelte. A mozgalommal szemben, amely csakhamar veszedelmessé kezdett válni Róma előkelő, gazdag polgárai számára, végül is maga Antonius consul lépett fel: elfogatta és kivégeztette vezetőiket. A Caesar helyébe lépő consul suffectus, Publius Cornelius Dolabella aztán végleg felszámolta a szervezkedést. Cicero soha olyan elégedetten nem nyilatkozott korábbi ve-jéről, mint ekkor.

Az események hatására Brutus és Cassius már előzőleg tanácsos-nak látták elhagyni Rómát. Aulus Hirtius és Caius Vibius Pansa, a következő (43.) évre kijelölt consulok, továbbá Caesar két hadvezé-re – Caius Asinius Pollio és Lucius Munatius Plancus, Hispania Ul-terior, illetőleg Gallia Transalpina helytartója – a kiegyezés mellett voltak. A senatorok tekintélyes része a Sicilia szigetét megszálló Sextus Pompeius – Cnaeus Pompeius életben maradt fiatalabbik fia – tengeri haderejére, valamint Decimus Brutus Gallia Cisalpinában állomásozó legióira építve polgárháborúra számított. Antonius igye-kezett Lepidus közvetítése révén kiegyezni Sextus Pompeiusszal, majd a június 3-i népgyűlésen sikerült elfogadtatnia azt a törvény-javaslatot, hogy a sorshúzás útján eredetileg neki jutott Macedonia

tartomány helyett Gallia Cisalpinát kapja meg, amelyre viszont Cae-sar rendelkezése szerint Decimus Brutus tartott igényt. Ugyancsak Antonius javaslatára Marcus Brutus és Caius Cassius praetorokat a senatus azzal bízta meg, hogy Asia tartományban, illetve Sicilia szigetén gondoskodjanak gabonabeszerezésről a római lakosság számá-
ra. Az intézkedés célja az volt, hogy tapintatosan eltávolítsa őket Itá-
liából, ők azonban egyelőre nem hagyták el a félszigetet.

A Caesar halálát követő zavaros helyzetben, forrongó hangulat-ban több senator is eltávozott Rómából, köztük Cicero, aki néhány hónapot a maga, valamint a barátai campaniai és dél-itáliai birto-kain töltött. Június és augusztus folyamán találkozott Brutusszal és Cassiusszal, az előbbivel nem is egyszer. Brutus nagy reményeket fűzött a július 6–13. között sorra kerülő Apollói Játékokhoz, ame-lyet az ő nevében és költségén rendeztek, s amelyen tervei szerint Acciusnak az ő állítólagos őséről, a Tarquiniusokat előző Brutusról írt tragédiáját kellett volna bemutatni. Erre azonban nem került sor, mert praetortársa egy másik Accius-darabot, a politikailag kevésbé kényes tárgyú *Tereust* tűzte műsorra. A szóban forgó praetor Caius Antonius, Marcus Antoniusnak idősebbik öccse volt: a darabcsere így érthető. Marcus Antonius fiatalabbik öccse, Lucius ugyanabban az évben néptribunus volt: jellemző, hogy Antonius milyen gondo-san körülbástyázta a maga consuli székét.

Cicero hosszas vívódás után hazaindult, és augusztus 31-én meg-érkezett Rómába. A következő napra Antonius összehívta a sena-tust, hogy elfogadtassa a Caesar vallásos tiszteletével kapcsolatos előterjesztését. Cicero az utazás fáradalmaira hivatkozva nem je-lent meg az ülésen. Antonius fenyegető kirohanást intézett a távol levő volt consul ellen. Cicero másnap, szeptember 2-án megjelent a senatusban – ezúttal Antonius nem volt jelen –, és csüggedt hangú beszédben ismertette hosszas távollétének indokait. Mindazonál-tal Brutusékat a haza felszabadítóinak nevezte, s néhány csípős ba-ráti tanácsot fogalmazott meg Antonius számára a követendő poli-tikai irányvonalat illetően.

Antonius jó két hét múltán, 19-én válaszol az ezúttal ismét távol lévő Cicerónak, s különféle szemrehányásokkal, vádakkal illeti köz-életi-politikai pályafutását.

